

І. Б. Каменська,
РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м. Ялта

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ДІАПАЗОН І ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІРОНІЇ В ПОЕЗІЇ РОБЕРТА СЕРВІСА

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного аналізу іронії як засобу реалізації філософського діалогізму в літературі та місцем Р. Сервіса в канадському літературному процесі. Встановлено, що іронія Р. Сервіса виходить за межі вузької інструментальності тропу інакомовлення і реалізує функцію відображення діалогічного світогляду автора. Засоби вербалізації іронічного модусу автора систематизовано за приналежністю до морфологічного, лексичного, синтаксичного і дискурсивного рівнів.

Ключові слова: Р. Сервіс, функціональний діапазон іронії; засоби вербалізації іронії.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью всестороннего анализа иронии как средства реализации философского диалогизма в литературе и местом Р. Сервиса в канадском литературном процессе. Установлено, что ирония Р. Сервиса выходит за пределы узкой инструментальности тропа иносказания и реализует функцию отражения диалогического мировоззрения автора. Средства вербаллизации иронического модуса автора систематизированы по принадлежности к морфологическому, лексическому, синтаксическому и дискурсивному уровням.

Ключевые слова: Р. Сервис, функциональный диапазон иронии, средства вербаллизации иронии.

Research relevance lies in the necessity of comprehensive analysis of irony as a means of implementing dialogical philosophy in a literary work and in the place of R. Service in the Canadian literary process. It has been established that R. Service's irony is beyond the narrow instrumentality of the figure of circumlocution and implements the function of reflecting the author's dialogical philosophy. Means of verbalizing the author's ironic mode have been systematized as those belonging to morphological, lexical, syntactic and discourse levels.

Key words: R. Service, functional range of irony, means of irony verbalization.

Національна художня література виступає тим медіумом консолідації та зберігання духовних цінностей, який найменш зазнає впливу експорту популярної культури за часів культурної глобалізації. Саме література покликана формувати світогляд особистості, який у 21 ст. повинен забезпечити багатовимірність розумового простору сучасної людини. Літературу, адекватну виконанню такої виховної функції, характеризує філософський діалогізм.

Вивченню явища іронії як одного із засобів реалізації філософського діалогізму в літературному творі присвячені праці І. В. Арнольд, М. М. Бахтіна, І. Р. Гальперіна, А. І. Домашнева, Т. Ф. Лимарьової, Ю. М. Лотмана, Ю. М. Скребнева, С. В. Тураєва, І. П. Шишкіна, Н. Фре, Р. Гріс, Д. Регрет. Але й зараз розуміння феномену іронії не набуло вичерпного й цілісного характеру. Необхідність всебічного аналізу іронії як засобу гармонізації відношень людини з реальністю, функцій іронії в художньому тексті та прийомів досягнення іронічної образності зумовила **актуальність** дослідження. Матеріалом дослідження обрано твори канадського поета Роберта Сервіса як видатного представника найменш знайомої вітчизняному читачеві англійської літератури.

Мета статті полягає у систематизації функціонального діапазону та засобів вербалізації іронії в поезії Р. Сервіса.

За теорією літературних модусів Н. Фре [4], іронія є засобом інтелектуальної критики в найширшому сенсі, здатним коригувати стереотипні способи відношення до життя. Стикаючи протилежності та відмінності, опредмечені в естетичних категоріях суспільної свідомості, іронія попереджує їх звиродніння у порожні штампи [3]. Іронія інтегрує різні аспекти аксіологічної картини світу: сентиментальний і раціональний, елегантний і саркастичний, сатиричний і гумористичний, героїчний і авантюристичний. У боротьбі трагічної і сміхової оцінності сміх і біль як вираження причетності до описуваних подій сполучають абстрактні формально-жанрові схеми з насущними проблемами дня. У текстах, де іронія виступає текстоформувальним засобом, вона служить типом естетичного завершення цілого [2]. У художній культурі 20 ст. іронічна модальність домінує у практиці художнього письма. Формула іронічного модусу художності, за В. І. Тюпою [3], передбачає дивергенцію внутрішньої та зовнішньої заданості буття.

Активний інтерес до канадської літератури сьогодні обумовлений появою в другій половині 20 ст. нових авторів (Р. Дейвіс, М. Енджел, М. Етвуд, М. Лоренс, Р. Райт, Р. Сервіс, Дж. Стайрон), які прагнуть збагачувати літературні моделі більш розвинутих літератур рисами, автентичними для літератури Канади [1]. Р. Сервіс є автором сорока п'яти поетичних збірок, двох автобіографічних книг («Орач Місяця» (1945) і «Небесний Арфіст» (1948)) та шести романів. Поетична творчість Р. Сервіса насичена драматизмом та іронією, а характерна для поета іронічна відстороненість від об'єкту зображення сприяє руйнуванню стереотипів хибного пафосу, штамів, у тому числі й поетичних.

Вірш *The World's All Right* («Світ не поганий») [5, р. 66-67] є типовим зразком поетичного стилю художника, для якого характерні іронічне відношення автора до предмета зображення, зверненість до читача, наближеність до живого розмовного стилю мовлення. Іронічна модальність актуалізується вже в назві вірша. Словосполучення *all right*, яке є рефреном, характеризується аксіологічною амбівалентністю. З одного боку, у семантиці *all right* присутнє значення *acceptable, agreeable, тобто, визначення* явищ реальної дійсності як прийнятних до мовця. З іншого боку, наявність компонента *average, mediocre* у семантиці *all right* актуалізує критичне ставлення мовця до предмету мовлення.

Втім, предметом іронічно-критичного відношення автора виступає не стільки навколишній світ, скільки людина в ньому: *Just try to get the Cosmic touch, / To sense that you don't matter much*. За допомогою алюзії на тенденції сучасної міфологізації повсякденності, прагнення знаходити містичні, космічні зв'язки та знаки (*Cosmic touch*) у проявах індивідуального життя поет досить жорстко іронізує над потребою людини ствердити власну значущість. Таку ж саму мету Р. Сервіс переслідує у п'ятій строфі вірша, пропонуючи «страждальцеві» вже не космічну, а хімічну точку зору на свої проблеми: *Just try to get the Chemic view, / A million million lives made «you»*.

Р. Сервіс використав досить поширений у політичній риториці мовленнєвий зворот, а саме *try to get the... touch (view)*. Тут читається підтекст типу «та все це дрібниці – ти й твої проблеми – з точки зору світової революції». Поет ніби пропонує макро- й мікропогляд: що ззовні, що зсередини, як не поглянь – не так вже й багато значить окрема людина. Далі Р. Сервіс пояснює своєрідний тиск на читача тим, що, згідно задуму Господа, важливою є не окрема людина, а весь людський рід: *Remember! In Creation swing / The Race and not the man's the thing*. Стилістично знижене *the thing* замість підвищеного *essential, crucial* або нейтрального *important* не дає головної ідеї віршу відштовхнути читача явним пафосом, знайомим і тому не переконливим штампом. Таким чином, ефект іронії створюється завдяки вплетінню в канву стилізованої під біблійну оповідь елементів науково-популярного та побутового стилів.

Вірш *The World's All Right* є своєрідною декларацією, маніфестом, який виражає авторську ідею гармонізації людини із світом. Таким чином, на рівні тексту іронічний модус виконує гармонізуючу функцію.

Зовсім іншу функцію здійснює іронія в низці віршів, присвячених темі маленької людини. У вірші *The Logger* («Лісоруб») [5, р. 98-99], написаного від імені лісоруба, самоіронія ліричного героя є засобом ствердження свого життєвого кредо: *And I'm not the chap to whine, for if the chance were mine / I know I'd choose the old life once again*. Це слова людини, яка усвідомлює власні помилки й недоліки (*Oh, I ran a grilling race and I little recked the pace, For the lust of youth ran riot in my blood*), але розуміє й відносність понять добра і зла, сповідує філософію терпимості до людської природи. Тим самим іронія в цьому випадку реалізує функцію ствердження діалогічного світогляду. Іронія протистоїть як опонент-скептик будь-якій точці зору на дійсність, стає єдиною формою вільного погляду на світ і героя.

У вірші *The Parson's Son* («Син священика») [5, с. 9-10] автор теж надає героєві можливість самому розповісти про своє життя. Син священика і золотошукач веде життя, схоже на гру в рулетку: *This mining is only a gamble; the worst is as good as the best*. Бідному й ледь живому герою вистачає духовних сил іронізувати над собою: (1) *If God made me in His likeness, sure He let the devil inside*; (2) *Old and weak, but no matter, there's «hooch» in the bottle still*. Трагічна кінцівка твору (*And the hunger-maddened malamutes had torn him flesh from bone*) дає читачеві змогу відчувати, що самоіронія ліричного героя є насамперед засобом психологічного захисту від жорстокої дійсності.

Темою вірша *The Lone Trial* («Самотнє випробування») [5, с. 13-14] є філософська теза залежності людини від обставин та проблема міри особистісної свободи. Іронія у творі майже не проявляється текстуально, окрім порівняльних зворотів, спонукальних речень і стилістичного контрасту: (1) *And your flesh dints in like putty, / And your spit out teeth like stones...* (2) *Bid good-by to sweetheart, / Bid good-by to friend...* (3) *And sometimes it leads to the desert, and the tongue swells out of the mouth*. Авторська непряма іронія відчувається в об'ємності, місткості і неоднозначності висловлювання. Вона реалізує право автора говорити суперечливо, малювати нелогічну картину буття (*The trails of the world be countless, and most of the trails be tried*) і право читача по-різному інтерпретувати прочитане. Іронія, таким чином, виступає найзагальнішим атрибутом особистісної свободи.

Р. Сервіс віддає данину вічній темі кохання, ревності та зради. У творі *The Ballad of the Brand* («Балада про тавро») [5, с. 27-28] автор використовує загострену іронію при описі жінок, які задивлялися на чужих чоловіків і були спроможні на зраду: *And there were women too quick to heed a look / Or a whispered word, and once in a while / A man was slain*. Іронія домінує і в описі коханця за допомогою гіперболічних порівняльних зворотів: *... a man of exquisite grace, / Carved like god Apollo in limb, fair as Adonis in face; / Eager and winning in manner, full of such radiant charm, / Womenkind fought for his favor and loved to their uttermost harm*. У наведених гіперболах мовні одиниці з підсиленням позитивно-стверджувальним значенням вживаються з прямими протилежними характеристиками, створюючи ефект глузування.

У баладі *The Ghosts* («Привиди») [5, с. 102-103] автор звертається до теми впливу алкоголю на людину: *Smith, great writer of stories, drank; found it immortalized his pen; / Fused in his brain-pan, else a blank, heavens of glory now and then; / Gave him the magical genius touch; God-given power to gouge out, fling / Flat in your face a soul-thought – Bing!* Іронія виражена як на лексичному, морфологічному і синтаксичному рівнях. На рівні лексики іронічно звучить епітет *great* у контексті речення з присудком *drank*. Дієслово *immortalized* має іронічне звучання завдяки вживанню стилістично маркованої лексичної одиниці книжкового стилю на фоні розмовного синтаксису. Подібний ефект мають словосполучення *the magical genius touch; heavens of glory; God-given power*. На морфологічному рівні словоформи-оказіоналізми *brain-pan* та *soul-thought* створюють морфологічний паралелізм і знаходяться у відношеннях іронічного контрасту за рахунок протилежної стилістичної забарвленості. Виникає лексико-синтаксичний алогізм: комічний ефект створюється вживанням несумісних понять в одному синтаксичному ряді. На синтаксичному рівні іронію з відтінком зневаги виражено еліптичними й окличним реченням і ненормативною пунктуацією: *Fused in his brain-pan; Gave him the magical genius touch; Bing!; Smith, great writer of stories, drank; found it immortalized his pen*.

Вірш *The Battle of the Bulge* («Бійка черева») [5, с. 138] є прикладом вживання іронії з метою досягнення комічного ефекту, що помітно вже в назві твору. Р. Сервіс за допомогою іронічних зворотів висміює біблійний гріх черевоугодництва: *... I never missed a meal. / I ate an awful lot...* Комічний ефект підсилюється повто-

ривальними зворотами *No more.., no more..*, коли герой переконує себе більше не їсти: *No more will sausage, bacon, eggs provide my breakfast fare; / On lobster I will never lunch, with mounds of mayonnaise...* Комічність ситуації також передається персоніфікацією *To hell with you ignoble paunch, in my sight!*, підсиленою стилістичним контрастом (розмовні *To hell with you, paunch* та книжкові *ignoble, abhorrent*).

Низку віршів (*Book Borrower, Book Lover, A Verseman's Apology*) присвячено любові до книг і ролі віршування в житті поета. У вірші *Book Lover* («Любитель книжок») [5, с. 21] автор персоніфікує книги й надає їм слово: (1) «*Please make me*», says some wistful tome. (2) *They say: «Why don't you ease our strain?»* За допомогою іронічності знижено загальний пафос твору: *On Bacon I will never sup, / For Shakespeare I've no time; / Because I'm busy making up / These jingly bits of rhyme*. Засобом реалізації іронії виступає стилізація сповіді ліричного героя під просторічне мовлення: вживання інверсії, стилістично маркованої лексики (*sup, jingly bits*), емфатичної структури з конотативним значенням приниження (*These jingly bits of rhyme*). Аналогічну функцію виконує іронія у вірші *A Verseman's Apology* («Вибачення поета») [5, с. 13], де Р. Сервіс скромно просить не називати його поетом, а наголошує на тому, що він тільки римач: *The classics! Well, most of them bore me, / The moderns I don't understand. / I keep Burns, my kinsman before me, / And Kipling, my friend, is at end*.

Вірш *The Cremation of Sam McGee* («Кремація Сема МакДжі») [5, с. 22-23] приніс Р. Сервісу світове визнання. В основі твору лежить трагічна подія – кремація людини. Поет акцентує увагу на важкій праці золотошукачів у властивому йому іронічному тоні: *There are strange things done in the midnight sun / By the man who moils for gold; The Arctic trails have their secret tales / That would make your blood run cold*. Іронічний ефект досягається за допомогою переосмислення фразеологізму *make your blood run cold*, який набуває буквального розуміння в контексті опису Арктики. Саме через арктичний холод Сем забажав бути спаленим, щоб його тіло відчувало тепло хоча би після смерті: *It's the cursed cold, and it's got right hold till I'm chilled clean through to the bone. / Yet 'tain't being dead – it's my awful dread of the icy grave that pains; / So I want you to swear that, full of fair, / you'll cremate my last remains*. Мрія Сема МакДжі про тепло сприймалася би трагічно, якщо б не іраціональність його останнього побажання, не жвавий енергійний ритм віршу та підвищена емоційність мовлення (*cursed cold, got right hold, clean through to the bone, awful dread, to swear, full of fair*). Імплицитний контраст між предметом зображення – арктичним холодом – і бадьорим звучанням голосу золотошукача створює парадоксальний ефект: у вірші йдеться про смерть, а читач відчуває бажання жити.

Висновки. Іронія поезії Р. Сервіса має широкий емоційний діапазон – від співчуття до різкого висміювання, і поєднує в собі макро- й мікро-погляд на людину в драматичному світі сучасності. Для поетичного стилю художника характерні наближеність до живого розмовного стилю мовлення, безпосереднє звернення ліричного героя до читача, іронічне відношення автора до предмета зображення.

У віршах Р. Сервіса діапазон засобів прямої та непрямої іронізації містить такі стилістичні прийоми: а) на рівні стилістичної належності твору: стилістична інтерференція розмовно-побутового, книжно-поетичного, публіцистичного та науково-популярного стилів; б) на рівні синтаксичної організації: лексико-синтаксичний алогізм; повтори; риторичні питання; окличні та спонукальні речення; полісиндетон; порівняльні звороти; емфатичні конструкції; ненормативна пунктуація; в) на лексичному рівні: контекстуальне перетворення позитивно-стверджувального значення лексичної одиниці на прямо протилежне; гіперболізація; іронічні епітети, що знаходяться у відношеннях іронічного контрасту; викриття фразеологізмів; г) на морфологічному рівні: словоформи-оказіоналізми; д) на рівні поетичного дискурсу в цілому реалізація іронії відбувається за схемою *blame-by-praise* (догана у вигляді похвали) і виявляється переважно в розвитку сюжетної колізії.

З точки зору семантики, іронія Р. Сервіса виходить за межі вузької інструментальності тропу інакомовлення і є феноменом, набагато ширшим за стилістичну конвергенцію прийомів, поєднаних спільною функцією та модальністю. Іронія у поезії Р. Сервіса реалізує функцію ствердження відносності понять добра і зла, філософію терпимості до людських недоліків, діалогічного світогляду. Іронічний погляд поета на світ є свідченням справжньої інтелектуальності людини, велич якої полягає в іронічному спілкуванні з реальним зовнішнім світом.

Література:

1. Прохорова И. Д. Пути становления канадской англоязычной литературы / И. Д. Прохорова // США: экономика, политика, идеология. – 1985. – № 7. – С. 100-108.
2. Тмарченко Н. Д. Теория литературы : в 2 т. : [учеб.] / Н. Д. Тмарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман ; ред. Н. Д. Тмарченко. – Т. 1. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2007. – 512 с.
3. Тюпа В. И. У истоков художественного пафоса / В. И. Тюпа // Художественное целое и литературный прогресс. – Кемерово, 1980. – С. 3-27.
4. Федосюк О. Канада стала ближе / О. Федосюк // Иностранная литература. – 1986. – № 9. – С. 244-246.
5. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays / Northrop Frye. – Updated ed. – Princeton University Press, 2000. – 400 p.
6. Service R. W. The Best of Robert Service / Robert William Service. – Perigee Trade, 1989. – 224 p.